

# Hoe **ontmoetings samenleven**

Uit de met de Prijs Wivina Demeester 2023 bekroonde projecten blijkt dat Vlaamse steden en gemeenten zich willen inzetten voor het creëren van ontmoetingsruimte. Volkomen terecht, want het Vlaams Stedenbeleid (2022) beschouwt het leren samenleven in diversiteit als een van de grote sociale uitdagingen van onze tijd. Maar welke relaties kunnen mensen die elkaar niet regelmatig opzoeken aangaan? En in welke mate kunnen die hun leren om te gaan met mensen die etnisch-cultureel en socio-economisch van hen verschillen? In dit artikel onderzoeken we deze vragen in de bekroonde projecten voor drie soorten ruimte: de publieke, de semipublieke en de institutionele ruimte.



# ruimte ons leert in diversiteit

## De projecten van de 'Prijs Wivina Demeester' 2023

MARLEEN GOETHALS [ GEMEENTE WEVELGEM - STUDIO BASTA ]

**M**et de tweejaarlijkse 'Prijs Wivina Demeester voor excellent bouwheerschap' wil het Team Vlaams Bouwmeester een hoogstaand stedenbouwkundig, landschappelijk en architecturaal beleid bij overheden aanmoedigen. Voor de editie van 2023 werden binnen de categorie 'masterplan' het stadsontwikkelingsproject Oude Dokken<sup>1</sup> in Gent en het onthardingsproject Campus Deken Jonckheere<sup>2</sup> in Wevelgem gelauwerd.

In de Oude Dokken, het 19e-eeuwse havengebied van de Stad Gent, wordt sinds 2008 gewerkt aan een levendig, innovatief en multifunctioneel stadsdeel met velden voor woonontwikkeling, publieke voorzieningen zoals een school en een sporthal, cafés, kleine winkels en praktijkruimtes. Ze worden afgewisseld met parkruimtes langs een vier kilometer lange wandel- en fietspromenade op de kaaien rondom de dokken. Twee bouwvelden, de kaaienpromenade en het Zeppospark aan het Houtdok, zijn reeds in gebruik.

Het onthardingsproject Campus Deken Jonckheere in Wevelgem wordt momenteel uitgevoerd in een straat die tal van publieke voorzieningen ontsluit. Samen met de straat worden ook perceelstukken van deze voorzieningen die aan de straat grenzen en waar onder meer parkings lagen herschapen in een groene publieke parkruimte. Het project vormt een eerste stap in de aanleg van twee groene fiets- en wandellinten parallel aan de drukke gewestweg die het centrum in tweeën snijdt.

Voor de categorie 'architectuuropdracht' ging de prijs naar de renovatie en uitbreiding van het Ontmoetingscentrum en de herbestemming van de Sint-Corneliuskerk<sup>3</sup> te Aalbeke (beide zijn uitgevoerd en in gebruik). Binnen de categorie 'kunst in



Toekomstbeeld Campus Deken Jonckheere © Gemeente Wevelgem

opdracht' ontving de Antwerpse organisatie Kunst in de Stad de prijs voor twee kunstopdrachten in de publieke ruimte: Mimesis, een werk van Lili Dujourie op de Leopold de Waelplaats, en 'The Long Hand', een sculptuur van Sammy Baloji op de recent heraanlegde Scheldekkaaien. In het bestek van dit artikel is vooral het laatste project relevant.

27

### De publieke ruimte

#### PASSAGE

In de publieke ruimte van superdiverse wijken, veelal passageplekken waar maar kort verbleven wordt, ontwikkelen mensen vooral *'fleeting relationships'* (Albeda, 2020; Lofland, 2009). Bij deze vluchtige relaties gaat het louter over elkaar zien, eventueel groeten, of zelfs dat niet. Over de impact van deze vluchtige

1 Ontwerp masterplan: O.M.A., Stad Gent; ontwerp publieke ruimte: Stad Gent; ontwerp Meloep: Xaveer De Geyter Architects  
2 Ontwerp masterplan: Leiedal i.s.m. Els Nulens (Blauwdruk), Gemeente Wevelgem; ontwerp publieke ruimte: Studio Basta i.s.m.; Demey  
3 Ontwerp: Urbain Architectencollectief



Sammy Baloji, *The Long Hand*, 2022, collectie Kunst in de Stad

## 'In de publieke ruimte van superdiverse wijken ontwikkelen mensen vooral vluchtige relaties: louter elkaar zien, eventueel groeten, of zelfs dat niet'

relaties verschillen sociaal wetenschappers van mening. Ze stellen dat deze vluchtige contacten negatieve gevoelens tegenover etnisch-cultureel en sociaaleconomisch verschillende groepen kunnen versterken, maar ook dat ze de vertrouwdheid met culturele verschillen kunnen doen toenemen. De korte gesprekken kunnen momenten van *'public learning'* (Spijkers & Loopmans, 2020) vormen, waarin competenties ontwikkeld worden om te leren omgaan met diversiteit in de alledaagse ruimte. Albeda (2020) stelt dat buurtbewoners in superdiverse wijken in het bijzonder openstaan voor *'loose ties'* met burens met een andere cultuur, maar enkel op een manier die geen sterke banden creëert. Plekken waar ze ook afstand kunnen bewaren ten opzichte van elkaar bieden die mogelijkheid. Deze samenlevingsvorm, waarbij er een evenwicht is tussen afstand bewaren en het ontwikkelen van positieve relaties over verschillen heen, wordt ook wel *convivialiteit* genoemd (Wessendorf, 2014 in Albeda, 2020, p. 134).

Tijdens haar gesprekken met bewoners van superdiverse buurten in Antwerpen en in Rotterdam stelde Albeda ook vast dat de manier waarop kinderen worden blootgesteld aan diversiteit kan variëren. Doordat ze in hun vrije tijd vooral deelnemen aan georganiseerde activiteiten waar ze met de wagen of bakfiets naartoe worden gebracht, verloopt die blootstelling voor middenklasse kinderen op een gecontroleerde manier, terwijl hun ouders de diversiteit van hun woonbuurt eigenlijk wel waarderen. Voor kinderen uit lagere sociale klassen verloopt die blootstelling

op een minder gecontroleerde manier: omdat ze niet over een tuin beschikken, spelen ze vaker in de publieke ruimte en ze doen dit ook niet altijd in het gezelschap van hun ouders. Die ouders zullen zich ook minder positief uitlaten over diversiteit. (Albeda, 2020, p. 106).

Maar hoe zit dit dan voor de projecten voor de woonbuurten in Wevelgem en Gent? Superdiverse buurten zijn dit niet. In de nieuwe flats en rijwoningen aan de **Oude Dokken** woont een vooralsnog eerder homogene (witte) middenklasse groep. Op terreinen van de stad en Sogent is het nochtans de regel dat er, verspreid over de verschillende woonvelden, 20% sociale woningen en 20% budgetwoningen moeten komen. Maar het grootste deel van deze sociale huurwoningen moet nog in gebruik worden genomen. Toch oogt het straatbeeld op de vier kilometer lange nieuwe fiets- en wandelboulevard op de kaaien divers (Goethals, 2022). Deze boulevard verbindt immers de rond de dokken gelegen sociodemografisch diverse buurten met een aantal trekpleisters langs de route, zoals de nieuwe basisschool en buurtsporthal in de Melopee, het trein- en busstation Gent-Dampoort, de baanwinkels aan de Vliegtuiglaan, het shoppingcenter Dok-Noord, het bedrijvenpark Wondelgemse Meersen en tal van andere, nieuwe zowel als oude, bedrijfslocaties. Dit zorgt voor beweging op de kaaienpromenade. Mensen zijn op weg naar hun werk, naar het station, naar de winkel of naar school. Dit toont aan dat doordachte concepten voor fiets- en wandelroutes tussen buurten en publieke trekpleisters ook een belangrijke rol kunnen spelen in het aanmoedigen van vluchtige relaties tussen etnisch-cultureel diverse groepen die daarom niet noodzakelijk in dezelfde buurt wonen.

Voor de **Campus Deken Jonckheere** in Wevelgem kan een min of meer gelijkaardige redenering worden gemaakt. De diverse publieke voorzieningen zoals de scholen, het jeugdhuis, de jeugdlokalen, het Sociaal Huis en de woonzorgvoorzieningen



Wijkpark Kapitein Zeppos in Oude Dokken © Stad Gent



Fiets- en wandelroute langs de Schipperskaai in de Oude Dokken  
© Wouter Van Vaerenbergh

van de campus, vormen een trekpleister op de verkeersluwe groene route tussen de diverse woonbuurten in Wevelgem. Het dienstencentrum voor ouderen ligt op een boogschiet naar het westen op het groene lint. Aangezien in Wevelgem slechts 13,6% van de inwoners een niet-Belgische herkomst heeft, zullen de *'fleeting encounters'* hier niet zo zeer plaatshebben tussen verschillende etnisch-culturele groepen, maar tussen kinderen, jongeren, volwassenen en ouderen.

#### PARK

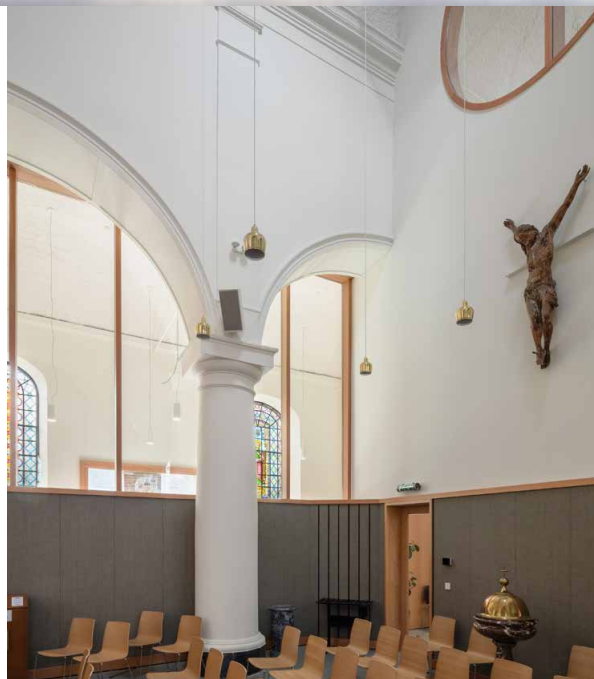
Parken vormen bijzondere plekken in de publieke ruimte van de door Albeda onderzochte Antwerpse en Rotterdamse etnisch-cultureel en socio-economisch diverse wijken (2022, p. 140). Veel bezoekers komen er regelmatig en blijven er vaak ook wat langer, waardoor er ook meer small talk plaatsvindt die aanleiding kan geven tot het smeden van iets persoonlijkere banden. Toch blijven in het park ook barrières bestaan tussen de verschillende sociale groepen. Zo komen kinderen uit de middenklasse meestal naar het park in het gezelschap van hun ouders, wat een rem kan vormen op het leggen van contacten tussen kinderen van verschillende etnisch-culturele groepen (Albeda, 2022, p. 140).

Het **Kapitein Zeppospark** met zijn verlaagde kaai en strand aan het oude Houtdok trekt bezoekers aan uit de hele stad Gent. Maar voor jong en oud uit het aangrenzende, etnisch-cultureel en socio-economisch diverse Muide is het Zeppospark hun buurt-park. Het potentieel voor het ontwikkelen van vluchtige en ook iets persoonlijkere relaties lijkt hier ruim aanwezig. Bovendien oogt het gecompartmenteerde park, met zitbanken en groene zones in verschillende zones met sport- en spelvoorzieningen, ook vrouwvriendelijk (Van Rompaye, 2023). Toch blijft het in het Zeppospark afwachten wat het effect zal zijn van de nog te bouwen jachthaven en de nieuwe appartementsgebouwen op de kop van het Houtdok. Dit zou kunnen zorgen voor het opwerpen

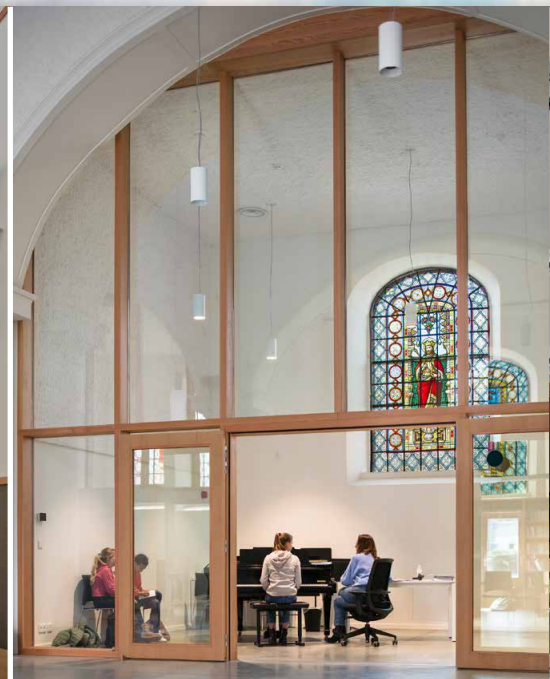
van *'symbolic boundaries'*, die al dan niet kunnen resulteren in minder sociaal contact tussen de onderscheiden groepen (Albeda, 2020, p. 68).

De **Campus Deken Jonckheere** in Wevelgem kan als een nieuw park voor de wijk rond de campus beschouwd worden. In een gemeente waar de meeste bewoners over een tuin beschikken, ligt het regelmatige en langduriger gebruik ervan door gezinnen met kinderen nochtans minder voor de hand. Hier zal dus waarschijnlijk minder aanleiding zijn voor het ontwikkelen van persoonlijkere relaties bovenop de hoger beschreven vluchtige relaties. Wel zullen de *'fleeting relations'* tussen kinderen en ouderen nog eens extra gestimuleerd worden doordat de kleuterschool in de toekomst een gebouw zal delen met het woonzorgcentrum.

De Antwerpse kaaien vormen net als de wandel- en fietsboulevard in de Oude Dokken in Gent het toneel voor vluchtige relaties. **The Long Hand**, gepositioneerd op een stuk kaai dat doodloopt op de voormalige toegang van de Schelde naar de Zuiderdokken, vormt echter net een stuk met minder passage. Het kunstwerk en de sokkel, vormgegeven om met een kleine groep samen neer te zitten, nodigen uit om hier wat langer te verblijven. The Long Hand vormt een opvallend ankerpunt op de kaaien, en uit prille observaties van de opdrachtgever blijkt dat jongeren er daadwerkelijk afspreken. Maar de zitruimte op de sokkel nodigt ook uit om na te denken over de betekenis van het intercultureel ontmoeten, zowel vroeger als vandaag. Met de keuze van de kaaien geeft kunstenaar Baloji aan dat op deze plek de eerste ontmoetingen tussen Belgen en Congolezen plaatsvonden. De eerste boten naar Congo vertrokken van hieruit, passagiers en producten uit Congo, zoals delfstoffen, kwamen hier aan (Baloji 2022). Het kunstwerk verwijst naar die delfstoffen en verbeeldt een *'lukasa'*, een geheugensteuntje uit de Luba-cultuur, die steunde op onderhandeling en waar geen van bovenaf opgelegde waarheid bestond (Baloji 2022).



Liturgische ruimte in de Sint-Corneliuskerk © Dennis De Smet



Muziekklas in de Sint-Corneliuskerk © Dennis De Smet

‘Sociaalwetenschappelijk onderzoek toont aan dat projecten voor de publieke, semipublieke en institutionele ruimte, zoals deze die bekroond werden in de Prijs Wivina Demeester 2023, het leren leven in diversiteit kunnen aanmoedigen’

## De semipublieke ruimte

In semipublieke plekken – Spijkers en Loopmans noemen cafés, residentiële straten en lokale handelszaken - zijn bezoekers of bewoners regelmatig samen aanwezig. Deze plekken oefenen meer druk uit voor sociale interactie en stimuleren diepere ‘*public learning*’-processen (Spijkers & Loopmans, 2020, p. 1157). Albeda gebruikt hiervoor een term van Lofland: ‘*intimate-secondary relationships*’ (Lofland, 2009, p. 57). Ook hier wordt vertrouwen opgebouwd, de relaties zijn langduriger, bijvoorbeeld bij burens die vaak wat small talk en zelfs persoonlijke informatie uitwisselen op straat, maar het evenwicht tussen afstand en nabijheid blijft bewaard. Als deze relaties tot stand komen tussen burens met een verschillende etnisch-culturele achtergrond kunnen ze aanleiding geven tot culturele uitwisseling, bijvoorbeeld wanneer koekjes of gerechten worden uitgedeeld op religieuze feestdagen (Albeda 2020, p. 135-136).

Voor het schrijven van dit artikel kon niet nagegaan worden hoe groot de etnisch-culturele en sociaaleconomische diversiteit tussen de burens is in de gelauwerde projecten. Bij de **Oude Dokken** in Gent bevinden de geplande sociale woningen zich in afzonderlijke gebouwen, wat de fysieke nabijheid van sociaaleconomisch diverse burens, de voorwaarde voor diepere leerprocessen, niet ondersteunt. De budgetwoningen werden wel opgenomen in een gebouw met marktconforme appartementen. Maar of deze bud-

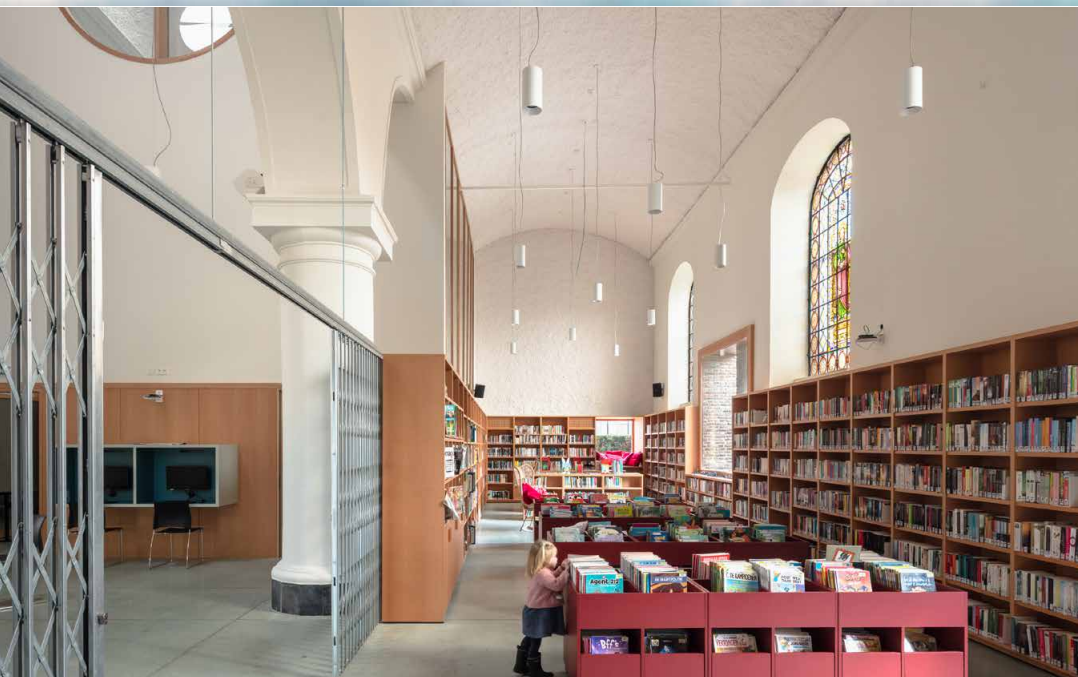
getwoningen ook blijvend bij de doelgroep terechtkomen, is een ander verhaal; onderzoek daarrond loopt nog. Sogent schakelde op zijn eigendommen ondertussen over van budgetkoopwoningen naar budgethuurwoningen.

## De institutionele plekken

De sociaaleconomisch en etnisch-cultureel diverse respondenten van Spijkers & Loopmans (2020, p. 1157) beschouwen de diverse werkplek en de diverse school als de belangrijkste plekken voor ‘*meaningful intercultural contact*’ en als broedplaatsen voor de diepste processen van ‘*public learning*’. Op de werkplek hebben collega’s een gedeelde verantwoordelijkheid voor het uitvoeren van collectieve taken. Respondenten uit de (witte) middenklasse in het onderzoek van Albeda (2022) sturen hun kinderen naar diverse scholen om er vaardigheden en kennis op te doen over het omgaan met etnisch-culturele verschillen.

Bedrijfsverantwoordelijken en leraren spelen hierin een belangrijke rol, aangezien zij het intercultureel leren kunnen aanmoedigen en zo een positief diversiteitsklimaat creëren (Ho, 2011 in Spijkers & Loopmans, 2020, p. 1159). Ook diversiteit in het lerarenkorps en het managementteam van bedrijven is hierbij van belang.

Toch blijft het schoolsysteem in België nog sterk gesegregeerd. Albeda (2022) stelde vast dat zowel ouders uit lagere klassen als middenklasse-ouders dit in de hand werken. Ouders uit de middenklasse geven de voorkeur aan gemengde scholen, maar zien die eveneens als plekken om functionele netwerken op te bouwen die kunnen helpen bij het combineren van werk en gezinsleven. Het gaat hier dan bijvoorbeeld over beurtrollen om elkaars kinderen op te halen en op te vangen na school. De



Bibliotheek in de Sint-Corneliuskerk © Dennis De Smet

perceptie van de in het onderzoek betrokken ouders was dat dit makkelijker werkt tussen families van dezelfde middenklasse. Ouders uit lagere klassen daarentegen kiezen dikwijls voor homogene, klassieke scholen (geen methodeschool), desnoods zelfs buiten hun woonbuurt, omdat die voor hen garant staan voor goed onderwijs. Tegelijkertijd willen ze met deze schoolkeuze hun kinderen minder blootstellen aan diversiteit.

Van de Meloep, de nieuwe basisschool aan de **Oude Dokken**, kan verwacht worden dat ze een bijdrage zal leveren aan het opbouwen van sociale en functionele relaties voor zowel de kinderen als de ouders. In welke mate deze relaties ook een diepgaand leerproces zullen opleveren dat bijdraagt aan het leren omgaan met etnisch-culturele en sociaaleconomische diversiteit, zal afhangen van de mate waarin er sprake is van segregatie in de school, van het diversiteitsklimaat en van de diversiteit van het onderwijzerskorps. Het overwicht van de bewoners uit de middenklasse in de Oude Dokken en het feit dat het niet over een klassieke school gaat - kunsteducatie en in het bijzonder muziek nemen een centrale plaats in bij de Meloep - zou aanleiding kunnen geven tot segregatie. Tegelijk wil het Gentse schoolsysteem dat kinderen zoveel mogelijk in hun onmiddellijke omgeving naar school gaan. Voor de Meloep betekent dit dat ook ouders uit de meer diverse woonwijken rond de Dokken aangemoedigd worden om voor deze school te kiezen. In ieder geval levert een blik op de publieke ruimte na schooltijd een veeleer divers beeld op.

Het **Ontmoetingscentrum en de Sint-Corneliuskerk te Aalbeke**, waar slechts 13,1% van de inwoners een niet-Belgische herkomst heeft, mikken vooral op ontmoetingen over de leeftijdsgrenzen heen. Het uit de jaren '70-80 daterende gerenoveerde ontmoetingscentrum biedt een grote en een kleine polyvalente zaal, een foyer, een cafetaria en vergaderlokalen aan organisaties voor alle leeftijden en sociaaleconomische groepen. In de uitbrei-

ding, waarvan de vorm herinnert aan de oude dorps huisjes die hiervoor moesten wijken, bevindt zich een nieuwe muziekzaal voor de lokale harmonie. In de heringerichte Sint-Corneliuskerk worden intergeneratiele relaties nog sterker aangemoedigd. De jongere leerlingen van de muziekschool delen hier een foyer met de oudere bezoekers van de verkleinde liturgische ruimte en het gemengd publiek van de bibliotheek. Zowel de bibliotheek als de kapel en de muziekklassen geven rechtstreeks uit op de foyer. Bij de klassen en de bibliotheek kan je ook ongehinderd naar binnen kijken.

In de heringerichte kerk zijn intergeneratiele ontmoetingen dus verzekerd. Hoewel het hier over een instelling gaat, zullen de intergeneratiele relaties hier waarschijnlijk toch eerder *'fleeing'* en *'intimate-secondary'* zijn, zoals beschreven voor de semipublieke ruimte. Anders dan in schoolklassen of op de werkvloer, kennen de ontmoetingen er immers geen regelmaat, langdurigheid en gedeeld engagement.

## Conclusie

Concluderend kunnen we stellen dat er vele gradaties zijn in het leren omgaan met etnisch-culturele, demografische en sociaaleconomische diversiteit. In de publieke en semipublieke ruimte worden vooral *'loose ties'* opgebouwd die kunnen leiden tot convivialiteit, in een institutionele context of bij kunst-gerelateerde publieke pedagogie kunnen diepere leerprocessen ontstaan. Sociaalwetenschappelijk onderzoek toont aan dat projecten voor de publieke, semipublieke en institutionele ruimte, zoals deze die bekroond werden in de Prijs Wivina Demeester 2023, het leren leven in diversiteit kunnen aanmoedigen. Ze vormen dus een werkbaar kader voor beleidsmakers en ontwerpers.